

IMPRESSUM

"Novi Plamen"

časopis za politička,
društvena i kulturna
pitanja

Izdavač:

"Demokratska misao" d.o.o.
Pavla Hatz 14,
10 000 Zagreb

www.noviplamen.org
redakcija@noviplamen.org

Časopis izlazi dvaput
godišnje.

Glavni urednici:

Filip Erceg
Mladen Jakopović
Goran Marković
Mica Mladenović

Redakcija:

Jasna Tkalec, Filip Erceg,
Mladen Jakopović,
Goran Marković, Marko
Vešligaj, Vuk Bačanović,
Milena Timotijević,
Mica Mladenović

Urednik znanstvene
sekcije:

Neven Jakopović

Grafički urednik:

Nenad Pejušković

Tisak:

GMG GRAF, Sesvete

Žiro-račun:

2484008-1103959884

(Reiffeisen banka)

Pretplate iz inozemstva

možu se vršiti na:
SWIFT RZBHR2X
IBAN: HR37 2484 0081
1039 5988 4

"Treba vjerovati u
mozak čovjeka, treba
hodati, kretati se,
misliti, boriti se, to je
jedini ljudski način, a
sve ostalo je dim."

Miroslav Krleža

SAVJET NOVOG PLAMENA

INTERNACIONALNI

prof. dr. **Noam Chomsky** - Prof. Emeritus,
lingvist i politički pisac, najistaknutiji suvreme-
ni javni intelektualac prema anketi britanskog
časopisa Prospect

† **Ken Coates** - vodeći svjetski stručnjak
za samoupravljanje, predsjednik Bertrand
Russell Peace Foundation, 10 godina bio član
Evropskog parlamenta, a pet godina
predsjednik Komisije za ljudska prava
Evropskog parlamenta

prof. dr. **David Graeber** - profesor na Yaleu,
vodeći svjetski antropolog, slobodarski socijalist

Michael Albert - vodeći svjetski stručnjak za
participativnu demokraciju, urednik ZNeta

Chris Ford - britanski humanističko-
socijalistički filozof i sindikalni aktivist

prof. dr. **Bogdan Denitch** - prof. emeritus
sveučilišta u New Yorku, predsjednik udruge

Tranzicija u demokraciju i su-predsjednik
Demokratskih socijalista Amerike

John McDonnell MP - lijevo-laburistički član
britanskog parlamenta

prof. dr. **Dragan Plavšić** - profesor prava
u Oxfordu

prof. dr. **Catherine Samary** - suradnica u fran-
cuskom izdanju Le monde diplomatique i vode-
ća stručnjakinja za područje bivše Jugoslavije

prof. dr. **Jean Ziegler** - bivši švicarski parlamen-
tarac i UN-ov povjerenik za pravo na hranu

Prof.dr. **Darko Suvin** - pisac, naučnik,
kritičar, pjesnik, profesor emeritus i član
kanadske Akademije nauka i umjetnosti

SLOVENIJA

dr. **Sonja Lokar** - političarka, bivša članica
Predsjedništva CK SK Slovenije

prof. dr. **Rastko Močnik** - sociolog i profesor
sociologije kulture, član Foruma za levico

prof. dr. **Slavoj Žižek** - sociolog, filozof
i kulturni kritičar

BOSNA I HERCEGOVINA

prof. dr. **Nerzuk Čurak** - profesor na Fakul-
tetu političkih nauka u Sarajevu, novinar

Bratislav Napotnik - predsjednik sindikalne
organizacije ROS "Čajavec", Banja Luka

prof. dr. fra **Marko Oršolić** - bivši BiH minis-
tar za Multireligijska i multinacionalna pitanja

Josip Pejaković - glumac, predsjednik
Alternativnog ministarskog vijeća

prof. dr. **Dragoljub Stojanov** - profesor ekono-
mije, bivši ministar za vanjsku trgovinu BiH

prof. dr. **Miodrag Živanović** - predsjednik
Stalnog međunarodnog komiteta za

humanizam i poredak, počasni predsjednik
Evropskog pokreta BiH

prof. dr. **Slavo Kulić** - profesor sociologije i
prodekan Ekonomskog fakulteta Sveučilišta u
Mostaru

HRVATSKA

prof. dr. **Inoslav Bešker** - novinar

prof. dr. **Nadežda Čačinović** - profesorica
filozofije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu,
predsjednica Hrvatskog PEN kluba

Ivan Grgurić - magistar ekonomske i socijalne
povijesti sa Sveučilišta Oxford

prof. dr. **Maja Hribar Ožegović** - teatrolog
dr. **Ivan Jakopović** - politolog

† **Kasum Cana** - umjetnik, predsjednik Foru-
ma Roma Hrvatske i član Internacionalnog
Roma parlamenta u Beču

prof. dr. **Ljubo Jurčić** - profesor na
Ekonomskom fakultetu u Zagrebu, bivši
ministar gospodarstva RH i predsjednik
Društva hrvatskih ekonomista

dr sc. **Hrvoje Jurčić** - predavač na Filozof-
skom fakultetu u Zagrebu

prof. dr. **Svetozar Livada** - sociolog

Dorino Manzin - novinar

prof. dr. **Predrag Matvejević** - pisac, profe-
sor na rimskoj Sapienzi i pariškoj Sorboni i
potpredsjednik međunarodnog PEN kluba

prof. dr. **Milorad Pupovac** - lingvist, saborski
zastupnik

Božo Rudež - direktor izdavačke kuće Prometej
dr. **Guste Santini** - financijski stručnjak,
poslovni konzultant i urednik znanstvenog

časopisa Ekonomija/Economics

Slobodan Šnajder - pisac i kazališni redatelj
prof. dr. **Slobodan Uzelac** - bivši potpred-
sjednik Vlade RH

mr sc. **Velimir Visković** - predsjednik Društva
hrvatskih pisaca, leksikograf, urednik Knji-
ževne republike i Sarajevskih bilježnica

dr sc. **Antun Vujčić** - filozof i leksikograf, bivši
ministar kulture RH

Milan F. Živković - tajnik Središnjeg Savjeta
SDP-a, predsjednik SDP-ovog Savjeta za
kulturu i medije, direktor Novog društva -
udruge za razvoj socijalne demokracije

SRBIJA

prof. dr. **Todor Kuljić** - profesor sociologije
na Univerzitetu u Beogradu

Dušan Gojkov - beogradski pisac, režiser,
urednik Balkanskog književnog glasnika

prof. dr. **Olivera Milosavljević** - profesorka
historije na Univerzitetu u Beogradu

Miroslav Samardžić - politolog, urednik
u Kulturnom centru Zrenjanina

Zlatoje Martinov - glavni urednik lista Republika
prof. dr. **Zagorka Golubović** - antropologinja
i sociologinja. Predavala je Sociokulturnu

antropologiju na Univerzitetu u Beogradu.
Dugogodišnja je suradnica Instituta za filo-
zofiju i društvenu teoriju u Beogradu

Dušan Maljković - filozof, prevodilac i
izdavač. Urednik časopisa za queer teoriju
i kulturu QT. Kolumnista site-a B92.net, sarad-
nik NIN-a i Trećeg programa Radio Beograda,
urednik u izdavačkoj kući Karpos

prof. dr. **Djokica Jovanović** - sociolog iz Niša,
profesor sociologije na Univerzitetu u Beogradu

Vladan Milanko - filozof i filmski kritičar,
glavni. i odg. urednik ciklusa "Filmovi koji
nas gledaju"

Jelena Veljić - studentkinja etnologije i
antropologije, aktivistkinja i novinarka

Srdan Milošević - historičar, suradnik Institu-
ta za noviju istoriju Srbije

Ivan Zlatić - novinar, aktivist Pokreta
za slobodu

CRNA GORA

doc. dr. **Filip Kovačević** - predavač političke
psihologije i psihoanalize na Univerzitetu Cr-
ne Gore u Podgorici

MAKEDONIJA

prof. dr. **Ljubomir Cuculovski** - profesor
filozofije na Univerzitetu Sv Kiril i Metodij u
Skoplju

mr. **Trajče Panov** - doktorant političkih nau-
ka na Evropskom univerzitetnom institutu
u Firenzi, Italija

SADRŽAJ

UVODNE MISLI

3 Pelagius, O bogatstvu

HRVATSKA

4 Jasna Tkalec, Klub Dante i Hrvatska
7 Karolina Leaković, Žene i oskudica

BiH

9 Goran Marković, Kako do promjena u Bosni i Hercegovini?
14 Zlatiborka Popov Momčinović, Neko je rekao veronauka?! Refleksije na bosanskohercegovačka iskustva

SLOVENIJA

18 Sonja Lokar, Slovenija: sve se vraća, sve se plaća

SRBIJA

20 Branko Mišović, O kontinuitetu državnih institucija u Jugosferi: slučaj Srbije
25 Miloš Ranković, Reformisani, pa na čelo Vlade

CRNA GORA

29 Filip Kovačević, Proljeće crnogorske pobune

INTERVIEW

32 Richard Jolly, Demilitarizacija zahtijeva vizionarsko vodstvo
37 Franco Cassano, Graditi na pijesku
40 Ivan Ergić, Sport: ideologija u svom čistom obliku

SVIJET U 21. STOLJEĆU

44 10 GODINA terorističkih konc-logora u "ratu protiv terora"
47 Bill Van Auken, Nakon NATO summita: pokolj u Afganistanu i Pakistanu se nastavlja
49 James Cogan i John Walters, Afganistanski glas protiv okupacije predvođene SAD-om
52 Manlio Danucci, Nakon pokolja nevinih
53 Eric Stoner, Zunesova kritika rata sa Libijom i predlog nenasilne alternative
54 Mladen Jakopović, Nenasilnim otporom Palestinaca smirio bi se ekstremizam
56 Anastas Vangeli, Kina: priča dvadeset i prvog vijeka
62 Goran Marković, Uspori i dometi grčke radikalne ljevice
67 Jasna Tkalec, Italija: kako ponovo oživjeti Lazara?
76 Friedrich Burschel, Savremena Nemačka: ukratko o ekstremizmu

EVROPSKA DEMOKRATSKA LJEVICA

80 Ivica Mladenović, Socijalističke magle i vidici: istorijsko zaleđe, aktuelno stanje i potencijal za strukturnu transformaciju u Francuskoj
102 Leo Furtlehner, Situacija na levljici u Austriji
107 Thomas Kachel, Ljevica u Britaniji: prema novom ustroju
112 Dag Seirstad, Ljevica u Norveškoj: politika vlade lijevog centra
116 Antti Alaja, Progresivni pokret u Finskoj i crveno-zelena agenda
118 Cornelia Hildebrandt, Die Linke u Nemačkoj

SUVREMENA SOCIJALDEMOKRACIJA

124 Vicente Navaro, Postoji alternativa! Kako bi Španija mogla voditi ekspanzionističku politiku
126 Dani Rodrik, Proizvodnja: put do razvijene ekonomije
128 Klaus Mehrens, Učešće zaposlenih u razvojnoj politici
129 Goran Lukić, Nova ekonomija nasuprot starom načinu
131 Andrea Nahles, Obnova partija tiče se demokratije i učešća
132 Markus Roberts i Daniel Elton, Zašto partije treba ponovo da postanu pokreti?

TEMA BROJA: Komercijalizacija obrazovanja i studentski otpor

134 Todor Kuljić, Studentski delatni otpor kapitalizmu
137 Jana Bačević, Konflikti u polju visokog obrazovanja danas: izazov nalaženja alternativa između masifikacije, komodifikacije i neokonzervativizma
140 Emin Eminagić, Direktno-demokratsko društvo: analiza novog vala studentskih protesta u zemljama bivše Jugoslavije
143 Sanja Petkovska, Globalna restrukturacija obrazovnih sistema: neke od pretpostavki procesa
147 Bojan Maričik, Da li demokratizacija studentskog pokreta može pripremiti studente za borbu za bolju poziciju, unatoč komercijaliziranog obrazovanja?
151 Pavluško Imširović, Omladinski pokret u Jugoslaviji i Srbiji: juče i danas

POGLEDI

160 Darko Suvin, Petnaest teza o komunizmu u Jugoslaviji, ili dvoglavi Janus oslobođenja kroz državu
169 Andrea Martocchia, Intelektualrijat
180 Aleksa Milojević, Razvoj svojine temeljni je faktor ekonomskog napretka
183 Ljubomir Cuculovski, Neki aspekti raspadanja SFRJ
189 Zagorka Golubović, Kriza demokratske tranzicije u Srbiji

SOCIJALNO KRŠĆANSTVO

193 Francis McDonagh, Dom Hélder Câmara: od moći do proročanstva

SINDIKATI

196 Martin Thomas, Politički fondovi sindikata u Britaniji
198 Hilary Wainwright, Novi sindikalizam u nastanku
203 Michael Hurlley i Sam Gindin, Napad na javne usluge: hoće li sindikati žaliti zbog napada ili povesti otpor?
209 Pavle Vukčević, Sindikati kao akteri postizbornih promjena u RH: moć i nemoć sindikata

HISTORIJSKA PITANJA

211 Goran Marković, Talas rehabilitacija u Srbiji

SJEĆANJE

214 Dragoljub Stojanov, Branko Horvat: čovjek koji je previše znao

DOKUMENTI

215 Prvi Balkanski Forum: drugačiji Balkan je moguć

PRIKAZI

218 Milan Vukomanović, Srbija i moderna (*Đokica Jovanović: "Prilagodavanje"*)
219 Merima Omeragić, Skepsa kao postupak: pad od visokog modernizma u postmodernu (*Ranko Marinković, "Kiklop"*)
223 Zlatko Jelšavac, Kultura sećanja (*Todor Kuljić, "Sećanje na titoizam"*)
225 Srećko Horvat, U zemlji krvi i novca (Angelina Joly, *"In the land of blood and honey"*)

KULTURA

229 Jasna Tkalec, Ispod mosta Mirabeau
236 Vladan Milanko, Dok čekamo na film o Ratku Mladiću: film i ideologija danas i ovde

POEZIJA

240 Darko Suvin, Političke pjesni za Zagrebom

PRAVA ŽIVOTINJA

244 Umberto Veronesi, Vegetarijanstvo je izbor zdravlja, a ne samo etički izbor
244 Prijatelji životinja, Život svinja
247 Snježana Klopotan, Zakon o zaštiti životinja
249 Hrvoje Jurić, Veliki ciljevi i mali koraci
252 Prijatelji životinja, Saborski zastupnici i zaštita životinja
253 Osjećaju li kukci bol?

Sindikalizam u Republici Makedoniji: činjenični i pravni položaj (1991 - 2013)

Dimitar Apasiev

Aktuelna opšte— ekonomska situacija u Makedoniji, po završetku dvodecenijskog procesa tranzicije, je više nego razočaravajuća. Kao retko kada ovako otvoreno u istoriji, danas se pokazuje tačna konstatacija da je jaz između očekivanja i stvarnosti bio najveći upravo tokom transformacije iz "komunizma" u "slobodnu (tržišnu) ekonomiju". U svakom slučaju, postjugoslovenska stvarnost nam otkriva da famozna privatizacija nije nipošto koristila siromašnima i neprivilegovanima.¹ Zato su danas činjenice o socijalnom stanju u Makedoniji, u najkraćem, šokantne: to je zemlja sa najvećim brojem nezaposlenih na Balkanu i u Evropi — 1/3 radno sposobnog stanovništva je bez posla, što je u apsolutnim ciframa više od 330 000 ljudi; zemlja gde je realna nezaposlenost među mladim ljudima od 50% oborila sve rekorde, od čega više od 45 000 lica sa visokim obrazovanjem, a oko 1/4 dece živi u porodicama u kojima su oba roditelja nezaposleni; zemlja u kojoj su pripadnici "prekarijata", nezaposleni i "odbačeni" isključeni iz sistema zdravstvenog osiguranja; zemlja sa najvećim nivoom klasnog raslojavanja, ne samo u Evropi već i u poređenju da bivšim tzv. socijalističkim republikama Istočnog bloka i SSSR-a — sa najvećim "Džini indeksom" od više od 43%; zemlja u kojoj, prema zvaničnim statistikama, bukvalno svaki treći građanin živi mizeran život ispod praga siromaštva, preživljavajući sa samo jednim dolarom dnevno; zemlja u kojoj je javna tajna da radnice u tekstilnoj industriji rade po 10 do 12 sati dnevno, sedam dana u nedelji; zemlja u kojoj svake nedelje pogine po jedan radnik kao "nesrećan slučaj", usled povrede na radnom mestu bez odgovarajuće zaštite; zemlja u kojoj najniža plata u pojedinim sektorima iznosi 110 evra i manja je nego u nekim afričkim državama, u uslovima kada mesečni rashodi za komunalije za jedno četvoročlano domaćinstvo (računi za struju, vodu, grejanje, televiziju, telefon, internet) iznose oko 200 evra; zemlja u kojoj su, kao retko gde u svetu, prekršajne kazne za sindikate veće nego za poslodavce; zemlja u kojoj više od 80% radnika živi od kredita sa dvocifrenim kamatama dostižući tako, na godišnjem nivou, preko 320 miliona koje lihov — bankari "sisaju" od osi-

"Superiornost socijalne nad totalitarističkom državom nije bila u socijalnoj zaštiti, koja je generalno bila manje ambiciozna i sigurna od one koja je postojala u fašističkim i komunističkim državama, već u zagarantovanim pravima na kolektivnu akciju — dozvoljavajući depriviranim da unaprede svoj koncept pravde u odnosu na svoje opresore"

prof. Alain Supiot: *Qui sais-je? Le droit du travail* (Paris, 2004)

romašenih građana; i, najzad, zemlja iz koje se svaki dan, u proseku, iseljava po jedno makedonsko domaćinstvo tražeći bolji život u inostranstvu... No, iako se čini da su ovakvi nepodnošljivi socio — ekonomski uslovi "idealni" za razvoj sindikalizma, koji bi se borio za poboljšanje ovakvog nečovečnog poretka za životni standard stanovništva, na žalost, videćemo da to nije slučaj u Makedoniji — zemlji koja postavi "novi biznis raj u Evropi", istovremeno se polako pretvara u *radnički pakao*, i gde su sindikalni lideri na pragu da patentiraju do sada neviđen metod radničke borbe, preko tzv. "strogo institucionalnog načina za rešavanje problema putem pregovora"!?

I. Sindikalno organizovanje u Makedoniji: situacija de facto

Poslodavci nisu uvek zainteresovani za puno poštovanje normi aktuelnog pozitivnog prava. Utoliko više odgovornost za ovu sferu izgleda kao čista simbolika! Mi ne možemo da ne obratimo pažnju na ove (štetne) pojave. Da li je dovoljno da se o njima samo razgovara po kuloarima na naučnim konferencijama, na stranicama snevnih listova, ili, pak, mora glasno da se "zvoni na sva zvana"?

проф. А. М. Курейной (Москва 2008)

Sindikalizam se dokazao u praksi kao najdelotvornija i svetski proverena metoda radničke borbe protiv ekonomskog (neo)liberalizma i samovolje moćnih poslodavaca. Krućijalna prava za koje su se radnice i radnici izborili u istoriji (pravo na osmočasovno radno vreme, na plaćen odmor, štrajk i dr.) su ostvareni preko *radikalnih sudara* socijalno svesnih sindikalnih grupa sa gazdama i državom. Odatle, kapitalisti i političari jako dobro poznaju silu sindikalnog udruživanja i samim tim, na svaki mogući način, pokušavaju da odvrte

radnike od vere u uspeh kroz čistu, neukaljenu i povećenu sindikalnu borbu. To je dakle razlog zašto oni preko različitih mehanizama i represivnih metoda nastoje da kompromituju i pasiviziraju članstvo i da šire defetizam među radnicima kroz poruku "šta god da pokušate, biće uzalud".²

Sindikalizam na ovim prostorima ima dugu istoriju koja počinje još pre Drugog svetskog rata (1939 - 1945). Još i danas, dok svetska ekonomska kriza kosi i visokorazvijene zapadne zemlje, sindikati ostaju neuporedivo najveća kompaktna interesna ekonomska zajednica. Uzimajući u obzir komparativni aspekt, ne postoji nikakav univerzalan model sindikalnog organizovanja, već svaka zemlja ima niz svojih nacionalnih specifičnosti. Mi ćemo ovde pokušati da obuhvatimo karakteristike koje su svojstvene sindikalnom organizovanju u Makedoniji, posebno u dvodecenijskom periodu od njenog osamostaljenja do danas. Generalno, problem grupe zemalja Jugoistočne Evrope i Zapadnog Balkana je taj što je u bivšem epšte — ekonomskom sistemu postojao *transmisijki model* u odnosu jedinstvene vladajuće partije sa sindikatom. Naime, u bivšoj SFR Jugoslaviji, Komunistička partija je ostvarila dominaciju nad sindikalnim organizovanjem — gde je pak postojao sindikalni monizam, odnosno samo jedan republički savez sindikata, koji je bio produžetak i logistika sveprisutnom SKJ. Članstvo u sindikatu je više shvatano kao simbolički čin pomodarstva, bez primene suštinskih i radikalnijih metoda borbe za radnič-

ka prava. Sindikat, koji je bio državno sponzorisan i ideološki indoktriniran, je više delao kao humanitarna organizacija koja je delila novogodišnje poklone učenicima, umesto kao asocijacija za zaštitu i poboljšanje položaja njihovih roditelja. Kada se na ovo doda i činjenica da je sindikat biopreterano glomazan i hijerarhizovan, opravdan je utisak da je sindikat u tadašnjoj Socijalističkoj Republici Makedoniji bio birokratski džin, ali i aktivistički patuljak.

Po osamostaljivanju Makedonije kao nezavisne države (1991), situacija je samo naizgled počela da se menja. Paralelno sa partijskim pluralizmom, instalirana je ideja o sindikalnom pluralizmu: pravo na sindikalno udruživanje je postalo ustavno zagantovano, kao deo korpusa ekonomsko — socijalnih prava,³ a članstvo u sindikatima je postalo dobrovoljno i zavisilo je od želje, entuzijazma i volje samih radnika. Sa protokom vremena počelo je sa osnivanjem mnoštvo sindikalnih organizacija, koje bi se zatim grupisale na viši nivo — pri čemu danas, na nacionalnom nivou, najveći sindikati su sledeći: Savez sindikata Makedonije (SSM) — kao naslednik nekadašnjeg "komunističkog sindikata" — koji broji oko 80 000 članova, a osnovan je 1946 i reformisan 1990; Konfederacija slobodnih sindikata (KSS) sa oko 44 000 članova, osnovana 2005; Unija nezavisnih i autonomnih sindikata Makedonije (UNASM) sa oko 20 000 članova, osnovana 1992; Konfederacija sindikalnih organizacija u Makedoniji (KSOM) koja udružuje oko 8 000 članova, a postoji od 2006; i Koalicija nezavisnih sindikata Makedonije (KNSM) sa oko 1400 članova, osnovana 2009.⁴

No na žalost, po svojoj unutrašnjoj strukturi i piramidalnom načinu delanja, makedonski sindikati ispunjavaju sve uslove za ono što se u teoriji pežorativno naziva *žuti sindikat*, koji vrši štetnu birokratizaciju sindikalne moći: oni su, uglavnom, vertikalno i strogo hijerarhijski organizovani; najčešće su kontrolisani od klike koja je direktno postavljena ili previše bliska partijama; nedostaje unutrašnja demokratija i mogućnost da članstvo donosi odluke; sistem učlanjenja i maplata članarina im je krut i staromodan; insistiraju na tripatitan "socijalni dijalog", umesto na metodama direktne akcije; a zbog ličnih sujeta i animoziteta, nedostaje elementarni osećaj sindikalne solidarnosti i međusobne podrške u kriznim momentima.⁵ Zaista, u makedonskom slučaju se na delo pokazuje ono što francuski profesor Supiot naziva "rizik od korporativne represije" — pa zato, u periodu bolne tranzicije ka neoliberalističkom kapitalizmu, sindikat je sa pravom dobio epitet organizacija — gubitnik (Frnak Hantke) koji jednostavno nosi loše vesti, najčešće pre masovnih otpuštanja radnika kao "tehnoloških viškova"

Na čelo ovakvih žutih sindikata stoje tzv. sindikalni lideri sa sumnjivim moralnim kredibilitetom, koji najčešće sede pod skute političara bilo u vlasti bilo u opoziciji. Zbog tesnih partijskih veza i ličnih ili familijarnih interesa, oni preko zakulisanih trgovanja i kalkulacija, više se brinu o političkoj korektnosti svojih poteza i izjava, nego što vode računa o istinskim problemima sa kojima se suočava pauperizovan makedonski radnik. Odatle je potpuno opravdana radnička sumnja o iskren-

Ulaz u nekadašnji bezistan u Skoplju

nim namerama sindikalnih rukovodstava koji se, obučeni u svečanim odelima i kravatama, posebno u pre-dizbornim kampanjama, utrkuju da se slikaju sa mladim ministrima i vladinim funkcionerima. Sindikati u Makedoniji, na čelu sa ovakvim korumpiranim i preplašenim predsednicima, neretko su i sami bili saučesnici u procesu kriminalnih privatizacija preduzeća — delujući kao "tampon zona" pri ublažavanju radničkog gneva, čime je dodatnougrožen ugled sindikata kao udruženja za aktivnu i beskompromisnu radničku borbu. Zato se danas javna percepcija sindikata svodi na podsmeš i više ih niko ne tretira kao ozbiljan "socijalan igrač". Makedonski radnici su bili frustrirani gledajući kako u susedstvu (pr. Grčka) dolazi do štrajkova i za najmanje "sitnice", dok se tu pred njihovim očima velika preduzeća, u kojima su oni proveli čitav svoj vek, krčme u procesu beskonačnih "strukturnih reformi". Tako, oko 90% firmi na teritoriji Makedonije pripadaju grupi malih i srednjih preduzeća — gde su, na žalost, uslovi za formiranje sindikata daleko nepovoljniji, a pritisci daleko veći. Statistički podaci govore da je od oko 65 000 registrovanih firmi, u samo 2 000 njih postoje osnovane sindikalne organizacije.

Paralelno s aovom erozijom i devalvacijom sindikalnog organizovanja, počelo je osipanje članstva u nekadašnjim gigantskim sindikatima — pa tako, sad, približno 75% makedonskih radnika uopšte nisu članovi niti jednog sindikata! U stvari, od skoro milion aktivno radnosposbnog stanovništva Makedonije, u radnom odnosu se nalazi nešto više od 650 000 lica, a od tog broja sindikalno aktivnih ima svega 165 000 radnika. Povrh toga, ukoliko pogledamo starosni aspekt, postojeći članovi se nalaze u zrelih godinama i uglavnom rade u javni sektor. Odatle, nemajući članstvo koje bi redovno plaćalo članarinu, javlja se problem ne postojanja materijalnih uslova za sindikalni posao — što, pak, otvara negativan trend institucionalizacije i instrumentalizacije sindikata: oni koji žele da opstanu, primorani su da učestvuju u fensi "projektima" sa fondacijama ili, pak, da mole za donacije, "grantove" i sponzorstva ministarstva, partije i/ili poslodavce, čime se razvija klijentalistički servilan odnos kojis e lažno predstavlja kao partnerski. Sve ovo dovodi do toga da radnici gube kolektivni duh za solidarnost i aktivizam, i da se fokusiraju na atomizaciju tj. prvenstvenu brigu za očuvanje individualnih interesa i odbrana svojih ličnih prava, najčešće po liniji manjeg otpora i bez velike buke.

II. Sindikalno zakonodavstvo u Makedoniji: situacija de jure

Za vreme dvodecenijske tranzicije, preko promene u zakonodavstvu, radnička prava su drastično umanjena — a mnoga od njih, koja su i nakon toga figurirala u dominantnim propisima, uopšte se ne poštuju u praksi. Dakle, dosije "radnička prava" je izrazito loš, čime se baca tamna senka na ukupan poredak ljudskih prava u zemlji.

Iz istraživanja DSP "Lenka" (Skopje, 2010) Danas se sindikat suočava sa paradoksalnom situa-

cijom: s jedne strane, on je, kao nikada do sada, u pravnom polju priznat kao akter na sceni radnog prava; a sa druge strane, on je, kao nikada do sada, slab na terenu — bez šire mogućnosti za mobilizaciju i dubinske moći za kvalitativnu promenu! Zato predlažemo da izanaliziramo zakonski položaj sindikalnih prava i status sindikalnih predstavnika u makedonskom pravnom sistemu — s tim da će, zbog ograničenog prostora, biti obuhvaćen samo osnovni i najvažniji Zakon o radnim odnosima (ZRO), koji predstavlja svojevrsan "radnički ustav". Iz tog razloga, ka najbitniji u ovoj oblasti, za njegovu obradu ćemo koristiti istorijsko — pravni pristup, odnosno, biće date ne samo aktuelne, nego i ranije njegove odredbe iz ove sfere — a sa ciljem da se uvide tendencije čestih promena koje se uvode u ovaj "trudbenički zakon".⁶ Od početka tranzicije do danas u Makedoniji je donešeno ukupno četiri ovakvih matičnih zakona o radnim odnosima: neposredno pre raspada SFRJ je donešen ZRO u tadašnjoj Socijalističkoj Republici Makedoniji (1990), koji je tada paralelno važio sa već postojećim saveznim Zakonom o osnovnim pravima u radnom odnosu (1989). ZRO iz SRM je ond apretrepeo četiri intervencije i, po trogodišnjoj primeni, bio je zamenjen novim Zakonom o radnim odnosima RM (1993) koji tokom dvanaestogodišnjeg perioda njegovog važenja, pretpeo 11 izmena i/ili dopuna — pre nego što je konačno bio zamenjen najnovijim i još uvek važećim Zakonom o radnim odnosima (2005). Ali i ovaj najnoviji ZRO, kao *lex generalis* za materiju o trudbenom pravu nije bio pošteđen čestih i neočekivanih intervencija u prvobitnu verziju teksta — pri čemu je do ove godine, (tj. prvi kvartal 2013) donešeno ukupno 12 odluka o njegovima izmenama/dopunama;⁷ a dodatno, Ustavni sud Makedonije je doneo 11 odluka kojima se kao protivustavne ukidaju ili poništavaju odredbe aktuelnog zakona!

* * *

1. Glava ZRO (1993) koja se odnosila na radničke asocijacije i poslodavce je bila jedna od retkih koje nisu u tranziciji pretrpele izmene — sve do usvajanja najnovijeg Zakona o radnim odnosima (2005), gde su te odredbe bile strukturirane u poglavlju XVIII. Ali, s stupanjem na snagu poslednjeg Zakona o radu, ova vrsta "pravne praznine" i prethodna *status quo* situacija značajno se promenila u sledećim elementima:

a) Sindikat, po prvi put, zakonski je definisan kao "samostalna, demokratska i nezavisna organizacija rada u koju se radnici dobrovoljno udružuju radi zastupanja, predstavljanja, unapređenja i zaštite svojih ekonomskih, socijalnih i drugih pojedinačnih ili kolektivnih interesa." Što se tiče pitanja postuliranih principa sindikalizma, uopšte, zakon garantuje sledeće: (1) *sloboda sindikalnih udruživanja* - sindikat može da se osniva bez prethodnog odobrenja od strane poslodavca ili državnog organa, a s druge strane, radnik imaj pravo, po svom slobodnom izboru, volji i nahodaenju da postane član ili da se isčlani - pod uslovima propisanim zakonom ili internim pravilima [čl. 184, ZRO]; (2) *dobro-*

voljno članstvo - radnik sasvim slobodno i samostalno odlučuje o svom ulasku i istupanju iz Saveza, bez spoljnih pritisaka [čl. 185], (3) *zabrana diskriminacije* - niko ne treba da bude stavljen u nepovoljan položaj zbog članstva ili nečlanstva, odnosno učestvovanja ili neučestvovanja u osnivanje, delatnost i rad sindikata [čl. 185]; (4) *sindikalni imunitet* - zbog rizika od delatnosti kojom se bavi, sindikat i njegov predstavnik uživaju posebnu pravnu i sudsku zaštitu [čl. 186, 197 i 200], (5) *konfederativni princip* - sindikati mogu da uspostave svoje saveze ili druge oblike udruživanja na višem nivou, a ovi savezi sindikata uživaju sva prava i slobode garantovane sindikatima [član. 187], (6) *internacionalizam* - sindikati imaju pravo da se slobodno udružuju i saraduju sa međunarodnim organizacijama osnovanim za ostvarivanje njihovih prava i interesa [član. 187].

b) Po prvi put 2005. bio je regulisan i proces osnivanja sindikata koji u pravnom prometu stižu status pravnog lica. Dakle, oni prvo moraju doneti svoj statut, onda bi trebalo da se podnese zahtev za upis u registar koji vodi u nadležno Ministarstvo rada i socijalne politike [MTSP] i u Centralni registar RM — nakon što se donosi odluka koja ima konstitutivnu aktivnost, jer od tog trenutka konkretni sindikat stiče puno pravo i pravnu sposobnost (čl. 188-193)⁸.

c) Uvedene su posebne odredbe u vezi imovine sindikata, koja se ostvaruje naplatom kotizacije i članarine, onda kupovinom, poklonimima ili na neki drugi pravni način - bez prethodnog odobrenja. Uvedena je i zaštitna odredba koja predviđa da prisilnim izvršenjem ne može da se sprovede mera prema prema nepokretnom i pokretnom imovinom sindikata, ukoliko je onada neophodna za održavanje sastanaka (čl. 194). Zbunjajuća je bila odredba koja kaže da, ako sindikat prestane da deluje, mimovina "može da se podeli između članova".⁹

d) U vezi s uslovima rada sindikata, originalna odredba prvog ZRO/1990 glasila je da je poslodavac dužan da stvori *uslove za rad i delovanje* sindikata - materijalne, prostorne i druge, zatim da se obezbedi nesmetano učešće u procesima uređivanja prava, obaveza i odgovornosti, kao i da se omogući zaštita radnika (član 23. ZRO/90). Drugi ZRO/1993. sadržao je samo opšte odredbe po kojima je poslodavac dužan da stvori uslove za sindikalne aktivnosti i zaštiti radnika u radnom odnosu (čl. 82, ZRO/93). Dok treći ZRO/2005. određuje da je poslodavac dužan da obezbedi samo prostor za aktivnosti, i to samo najbrojnijem reprezentativnom sindikatu - a ostalim sindikatima i njihovim predstavnicima da se obezbedi blagovremeno i uspešno sprovođenje i zaštita radnih prava svojih članova, kao i slobodan pristup informacijama od značaja za ostvarivanje tih prava (čl. 199, ZRO/05).

e) Položaj i status predstavnika sindikata je znatno pogoršan zamenu i decidnom odredbom bivšeg ZRO/1993., prema kojoj je sindikat imao pravo na posebnu pravnu zaštitu od otkaza i drugih uznemiravanja tokom mandata [čl. 83, ZRO/93] — sa odredbom po kojoj poslodavac, kao izuzetak, još u vreme obavljanja poslova predstavnika sindikata, može radniku

otkazati ugovor o radu, ako dobije odobrenje od sindikata. Ako, međutim, sindikat čuti — to jest u roku od osam dana, se ne izjasni oko otpuštanja — smatra se da se on "prećutno" složio sa tom eliminacijskom odlukom poslodavca [takozvano *Pretpostavljajuće odobrenje*], ali, ako se sindikat negativno izjašnjava, t.j. eksplicitno je odlučio da ne daje saglasnost za razrešenje radnika - tada poslodavac može da pokrene postupak za preispitivanje te odluke? Ali, s druge strane, 2005. uvedena su dva poboljšanja: (1) *sindikalni imunitet*, odnosno "Zaštita od otkaza" za sindikalnog predstavnika, koja je ranije trajala samo za vreme njegovog mandata, dok se sada produžuje najmanje dve godine nakon prestanka istog, i (2) beneficije za zaposlenog koji je izabran ili imenovan na sindikalnu funkciju definisanu statutom, koja zahteva privremeno odsustvi, su u tome da ču se zamrzava zaposlenje, dok kasnije on dobija pravo da se vrati na isti posao ili mesto, koje odgovara njegovom nivou obrazovanja [čl. 199-200].

f) U ZRO uvedene su i dodatne preventivne odredbe u ovoj oblasti: (1) nemogućnost da se raspusti sindikat, ako je osnovan i posluje u skladu sa zakonom [čl. 186], (2) aktivnost sindikata i njegovih predstavnika ne mogu biti ograničeni aktom poslodavca [čl. 186], (3) uvodi se zabrana kontrole druge, moćnije strane - odnosno poslodavci i njihova udruženja ne bi trebalo da imaju bilo kakav nadzor nad osnivanjem ili radom sindikata i njihovih saveza, niti bi trebalo da finansiraju, ili na drugi način pomagaju, sponzoriraju itd. [čl. 195], (4) poslodavac, direktor ili drugi izvršni organ ili njegov predstavnik, ne sme da koristi silu protiv bilo kog sindikata [čl. 198], (5) zaposleni ne smeju biti diskriminisani i stavljeni u nepovoljniji položaj u odnosu na druge zaposlene zbog članstva ili aktivnostima u sindikatu [član.198], i zbog toga se ne može dobiti otkaz [čl. 77], i konačno (6) uvodi se izričita odredba o sudskoj zaštiti prava na udruživanje i članskih prava koja proizilaze iz njega - sa mogućnošću za traženje nadoknade [čl. 196-197].

g) Po prvi put su bile uvedene odredbe za prestanak aktivnosti sindikata po sledećim pravnim osnovama: (1) dobrovoljno, odnosno "po sopstvenoj volji" - ako tako odluči nadležni organ koji je ovlašćen statutom, i (2) protivno volji sindikata — ako mu se izriče "sudska zabrana" za delovanje, odlukom suda koja, zbog transparentnosti, mora biti objavljena u Službenom glasniku. Ovo je vrlo simptomatično zato što se postupak za zabranu sindikata pokreće na zahtev organa nadležnog na sudu — sa ovim neobičnim zakonskim rešenjem se u potpunosti odstupa od principa makedonskog procesnog prava [čl. 201-202]!¹⁰

2. Pored poglavlja namenjenog udruženja radnika i poslodavaca, odredbe o sindikatima sadrže još jedanaest drugih poglavlja ZRO- od ukupno 27, koliko zakon pokriva.¹¹ Međutim, zbog ograničenog prostora, u nastavku ćemo da analiziramo samo najvažnije odredbe za sindikate koje su sadržane u poglavlju posvećenom o kolektivnim ugovorima.

Naime ovde su dati vidovi kolektivnih ugovora i subjekti koji ih obavezuju, pri čemu se precizira da je najviši *opšti kolektivni ugovor* na nacionalnom nivou nadležan za sve zaposlene u javnom ili privatnom sektoru, zatim posebni [filijalski] kolektivni ugovor, koji je niže rangiran, je obavezujući samo za zaposlene koji su članovi sindikata potpisnika, i, najzad, najniži individualni [preduzeće] kolektivni ugovor važi i za radnike kod poslodavca koji nisu članovi sindikata ili nisu članovi konkretnog sindikata, koji je potpisao ugovor [čl. 208].¹²

U pogledu učesnika koji potpisuju kolektivni ugovor, detaljno su definisane strane koje su dužne pregovarati [čl. 216- 220 i 222]. Naime kolektivni ugovor sklapaju poslodavac tj. reprezentativna udruženja poslodavaca i predstavnika sindikata. Kada je podnešen zahtev za prestavištvom, a i dalje nisu ispunjene zakonski uslovi u pogledu minimalnog procenta članova, donjihovog ispunjenja sporazum potpisuju poslodavac i sindikat koji ima najveći broj članova.

Regulišući proceduralna pitanja vezana za proces pregovora, 2005. prvi put je uvedena reprezentativnost sindikata koja se, pored razloga vezanih za potpisivanje kolektivnih ugovora, utvrđuje i zbog učestvovanja u tripartitnim telima ili delegacijama za socijalno partnerstvo [čl. ZIDZRO/okt.09 33]. Zakonski kriterijumi za reprezentativnost sindikata prvobitno su predviđali članstvo od najmanje 33% radnika zaposlenih kod poslodavca [čl. 211- 213]. Međutim, s četvrtom dopunom zakona o radu, ovi visoki kriterijumi su smanjeni i granica od 1/3 od ukupnog broja zaposlenih, smanjena je na 20%, odnosno 1/5, i to samo od "bro-

ja zaposlenih koji plaćaju članarinu" – pri čemu je nametnuta i obaveza o obaveznoj preregistraciji sindikata [čl. ZIDZRO/okt. 09 45]. S tom istom dopunom uvedeni su i dodatni, taksativno navedeni uslovi za sticanje statusa reprezentativnog sindikata na teritoriji RM, tako da sada: (1) savez sindikata mora biti registrovan u registru koji vodi MTSP, (2) mora imati kao članove 10% radnika od ukupnog broja zaposlenih u Republici, koji plaćaju članarinu, (3) mora da povezuje najmanje tri sindikata na državnom nivou, različite grane ili odeljenja, u skladu sa Nacionalnom klasifikacijom delatnosti, (4) da deluje na nacionalnom nivou i da ima registrovane članove u najmanje 1/5 opština, (5) da deluje u skladu sa svojim statutom i demokratskim principima, i (6) da u njemu deluju sindikati koji su pristupili ili potpisali najmanje tri kolektivnih ugovora na nivou grana/odeljenja [novi član. 212].¹³

Kao nadležan državni organ za verifikaciju reprezentativnosti sindikata, od oktobra 2009., predviđeno je Ministarstvo rada i socijalne politike (MTSP). Kao vrhovni organ, na predlog specijalnog novostvorenog komiteta, koji je nadležan i pre njegovog preispitivanja – a oko eventualnog "spora o reprezentativnosti", odlučuje nadležni sud [čl. 215]. U pogledu personalnog sastava navedenog komiteta za utvrđivanje reprezentativnosti, on se sastoji od devet članova "socijalnih partnera" čiji je sastav u načelu paritetan (3+3+3): tri predstavnika ministarstva rada, pravde i ekonomije, koje imenuje Vlada, zatim tri predstavnika imenovana od strane reprezentativnih udruženja poslodavaca (Privredna komora), i na kraju tri predstavnika re-

Kuršumli han, Skoplje

prezentativnih sindikata. To su dakle članovi Socijalno-ekonomskog saveta. Ostali registrovani sindikati na nacionalnom nivou mogu samo da odrede predstavnike koji bi učestvovali u radu komiteta, bez prava glasa [novi čl. 213- 213 - gj].

Zaključak

Sa stalnim promenama u makedonskom radnom zakonodavstvu, zakonski uslovi za normalan rad sindikata i formiranje sopstvene "baze" za delanje, permanentno se formaliziraju, komplikuju i otežavaju. Tako danas, iako je formalno- pravno sindikat priznat kao legitimni zaštitnik interesa radnika, on je slab na terenu i sa alarmantno podrivanim poverenjem u javnosti.¹⁴ Ali, kao što ne bi trebalo da imamo simpatije za koketiranja i manipulacije žutih sindikata —moramo da kritikujemo i radničku apatiju, tj. nedopustivu ravnodušnost ili pasivnost makedonskih radnika koji nemaju osnovnu klasnu svest! Iako je razumljivo to što su radnici protiv ovog ili onog navodno "nezavisnog" sindikata, potpuno je neshvatljivo da su protiv koncepta sindikalnog [samo]organizovanja? Drugim rečima, radnici uvek očekuju da "drugi" uradi posao za njih i da se "drugi" bore za njihova prava — pritom čak ni bez imalo samokritike nisu u stanju da se zapitaju: šta je svako od nas pojedinačno ali i svi mi zajedno stvorili za poboljšanje ove katastrofalne situacije u koju se nalazimo? Ključni problem je što su radnici u ovo sebično vreme potpuno izgubili solidarnost za tuđu patnju, kao da nemaju osećaj da se sa istim problemima koje njih muče, suočava i većina [ne]zaposlenih u Makedoniji.¹⁵ Stoga, dugoročno neodrživo stanje neminovno nameće potrebu neposrednog stvaranja radikalno novog i boljeg imidža sindikata, koji bi uprkos kompromisima bili u stanju i da se suoče sa krupnim kapitalom i vladajućim elitama. Po našem mišljenju, to će se ostvariti kroz nekoliko strateških i osmišljenih koraka (o kojima posebno treba napisati strateški dokument) koji uključuju: radikalne organizacione promene i internu reorganizaciju kroz seriju antibirokratskih mera, izgradnju kapaciteta za stratešku analizu i vođenje dugoročne kampanje, insistiranje na ozbiljnosti, kompetentnosti i relevantnosti inicijative, uvođenje stalnog sindikalnog obrazovanja kojim će se kroz konkretne primere podstaći i sindikalni aktivizam, prime-na nove, efikasne i inovativne metode direktne radničke borbe, itd. U svakom slučaju, sve su to važni strateški zadaci koji stoje pred radnički pokret Makedonije u narednom periodu.

Dimitar Apasiev je doktorant pravnih nauka i aktivista Udruženja za socijalnu pravdu LENKA. Trenutno radi kao asistent na Pravnom fakultetu u Štipu, a angažiran je na predmetima Rimsko pravo, Istorija prava i Filozofija prava.

Bilješke

- 1 Parafraza na nobelovca Josepha Stiglitz — cit.prem. Здавко Савески, Димитар Апасиев, Александар Ковачевски и Кире Василев, *Обезвреднување на трудом - Анализа на прудово-правнима легислатива во периодом на транзицијата*, Скопје, Движенје за социјална правда "Ленка", 2010, 7.
- 2 Димитар Апасиев [ур.], Ива Михајловска, Александар Ковачевски, Стефан Бошковски, Горан Секулоски, Сашо Карапанчев и Игор Мишевски *Работни спорови — Позитивни примери од судскама пракса*, Скопје, ДСП "Ленка", 2011, 301-302.
- 3 Ceo tekst člana. 37 Ustava Republike Makedonije (1991): „Radi ostvarivanja svojih ekonomskih i socijalnih prava, građani imaju pravo da osnivaju sindikate. Sindikati mogu da osnivaju svoje unije i da se učlanjuju u međunarodnim sindikalnim organizacijama. Zakonom mogu da se ograniče uslovi za ostvarivanje prava na sindikalno organizovanje u vojsci, policiji i organima uprave“.
- 4 Od svih ovih "sindikata na višem nivou", reprezentativni su samo CCM i KSS, koji imaju pravo da pregovaraju o opštem kolektivnom ugovoru na državnom nivou. *Podaci su peruzeti iz Službenog glasnika RM Податоците 105/10, str. 17-19 (5.VIII.2010 — videti link: http://www.slvesnik.com.mk/Issues/6_E2991D5055F804A909B1DEB18DF260.pdf) i iz istraživanja Lidija Hristova and Andon Majhoshev, *FYR Macedonia — Industrial relations profile*, Dublin, Eurofound (European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions), 2012, 4.
- 5 Za razliku od prisutnog antagonizma među sindikatima, različita udruženja radnika u makedoniji ipak ne pokazuju tendenciju tolike fragmentacije i konflikata.
- 6 Ostalih zakona u makedonskom pozitivno — pravnom poretku koji, uzgredno, sadrže i po neku odredbu o sindikatima i o njihovim predstavnicima, ima oko 20, ali za njih, na žalost, nemamo dovoljno prostora u ovom radu.
- 7 Po dve u 2008. i 2009., tri u 2010., jedna u 2011., dve u 2012., i, barem za sada, dve u 2013.
- 8 Pitanje povezano sa sadržinom statuta i momentom sticanja svojstva pravnog lica sindikata, tačno se precizira četvrtom izmenom i dopunom ZRO, iz oktobra 2009. [čl. 23 ZIDZRO/okt. 09].
- 9 Četiri godine kasnije, koliko je bilo potrebno da zakonodavac shvati da je pogrešio, ova nelogična odredba zakona kompletno je izbrisana iz teksta zakona.
- 10 U originalni tekst ZRO/05 pored ova dva, postojala su još dva zakonska osnova za raskid zajednice : (1) ukoliko je od sastanka najvišeg izvršnog tela, bez veoma važnih i valjanih razloga, proveo dva puta više vremena od onoga što je statutom predviđeno, i (2) broj članova padne ispod broja utvrđenog u zakonu o osnivanju unije, iako se nigde nije pominjao "minimalan" broj članova! Međutim, sa četvrtom novinom u zakonu o radu, ovi zbudujući razlozi s pravom su otpali iz teksta [čl. ZIDZRO/okt.09 28].
- 11 To su: Poglavlje I - Opšte odredbe, Poglavlje VI — Volonterstvo, staž i probni rad, Poglavlje VII - Otkazivanje preko ugovora o radu, Poglavlje IX — Radno vreme, Poglavlje X - Pauze, odmori i odsustvovanja; Poglavlje XVI - Zaštita radničkih prava, Poglavlje XIX - Kolektivni ugovori; Poglavlje XX - Štrajk, Poglavlje XXI - Ekonomski i socijalni savet, Poglavlje XXV- In-ija, i Poglavlje XXVI — prekršajna odgovornost.
- 12 Stepenn pokrivenosti radnika u Makedoniji opštim kolektivnim ugovorom je 100 % , dok je stepenn pokrivenosti granskim kolektivnim ugovorima, što zapravo daje više prava, opao sa 75% u 1998. na samo 35 % u 2010, dok za pokrivenost pojedinačnim kolektivnim ugovorima na nivou preduzeća ne postoje zvanični podaci, iako postoji očekivanje da je ovaj procenat zanemarljiv. Citirano u: Hristova i Majhoshev, op. cit, 6.
- 13 U praksi postoje sledeće dve situacije koje su regulisane zakonom: prvo, ukoliko nijedan od sindikata ne ispunjujiva uslov reprezentativnosti, oni mogu da sklapaju ugovore o združivanju kako bi učestvovali u sklapanju kolektivnih ugovora [čl. 217]; druga pak podrazumeva da pri sklapanju ugovora učestvuje više sindikata koji su ispunili uslove o reprezentativnosti, pri čemu se formira odbor za pregovore [čl. 221].
- 14 Situacija je toliko alarmantna, da npr. u jednom dokumentarnom filmu predsednik najvećeg sindikata u Makedoniji — SSM — ima daleko jači servilan i apologetski stav prema Vladi, nego predsednik udruženja poslodavaca. Videti pomenuti film na: www.novatv.mk/index.php?navig=8&cat=14&vest=4.
- 15 D. Apasiev [ur.] op.cit, 301.